

Олександр Віталійович ВАПЛЯРУК*(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)*

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНІХ ФОРМ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Статтю присвячено дослідженню поняття та особливостей зовнішніх форм оцінювання ефективності підприємницької діяльності. Надано авторське визначення поняття «форми оцінювання ефективності підприємницької діяльності». Виокремлено основні ознаки форм оцінювання ефективності підприємницької діяльності, як-то: юридична визначеність способів оцінювання; аналітичність процедур; результативність та доцільність; правомірність. Класифіковано форми оцінювання ефективності підприємницької діяльності за суб'єктом оцінювання на внутрішні та зовнішні форми реалізації. Обстояно, що зовнішнє оцінювання ефективності є важливим інструментом контролю та регулювання підприємницької діяльності, що також впливає на інвестиційну привабливість суб'єкта господарювання. Запропоновано авторське визначення поняття «зовнішні форми оцінювання ефективності підприємницької діяльності». Аргументовано, що зовнішнє оцінювання ефективності підприємницької діяльності виступає однією з правових форм реалізації державного контролю, яке здійснюється в межах адміністративно-правового регулювання економіки. Доведено, що результати оцінювання ефективності бізнесу слугують підґрунтям для ухвалення управлінських рішень публічними органами та можуть мати юридичні наслідки для суб'єктів господарювання. Проаналізовано основні особливості оцінювання ефективності підприємницької діяльності.

Ключові слова: адміністративне право, бізнес, ефективність, контроль, оцінювання, підприємницька діяльність, форми оцінювання.

Постановка проблеми. Для сучасної правової науки оцінювання ефективності підприємницької діяльності є не лише інструментом економічного контролю підприємницької діяльності, а також виступає елементом нормативно-правового контролю, як внутрішнього, так і зовнішнього. Так, зовнішні форми оцінювання (аудит, державний нагляд, державне регулювання, міжнародні стандарти) виконують важливу роль у забезпеченні дотримання законодавства з боку осіб, що здійснюють підприємницьку діяльність, захисті прав споживачів, інвесторів та суспільно-важливих інтересів. Утім правове регулювання оцінювання ефективності підприємницької діяльності стикається із низкою системних проблем, як-то: нормативна невизначеність, що проявляється у відсутності єдиного підходу до визначення критеріїв зовнішньої оцінки ефективності

підприємницької діяльності; динамічність змін у національному законодавстві та складна адаптація до них; недостатня об'єктивність з боку оцінювачів ефективності підприємницької діяльності; корупційна складова та проблеми правового забезпечення прозорості оцінювання ефективності бізнесу.

Дослідженню основних засад оцінювання ефективності підприємницької діяльності, зокрема, формам оцінювання приділяли наступні вчені, зокрема: О. М. Бандурка, Ю. П. Битяк, С. В. Ківалов, Т. М. Коляда, О. М. Костенко, А. Т. Комзюк, В. С. Куйбіда, О. М. Музичук, О. В. Мусієнко, Н. М. Нечипорук, О. І. Тищенко, В. М. Шаповал та інші. Утім, проблематика оцінки ефективності підприємницької діяльності розглядалася науковцями переважно у контексті досліджень у сфері регулювання бізнесу, а комплексний аналіз постановленої проблеми вітчизняними вченими не проводився. Тому, наукова розвідка основних засад зовнішнього оцінювання ефективності підприємницької діяльності та дослідження його особливостей у контексті адміністративного права є вкрай важливою та актуальною, а тому потребує теоретико-правового аналізу.

Тому *метою цієї статті є дослідження правової природи, визначення поняття та особливостей зовнішніх форм оцінювання ефективності підприємницької діяльності.*

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах функціонування ринкової економіки оцінка ефективності є ключовим фактором для діяльності підприємства, саме від неї залежить його подальше функціонування і розвиток. Для оцінювання ефективності діяльності підприємства використовують такі поняття, як «ефективність», «результативність», «ефективність діяльності», «оцінка діяльності підприємства» тощо. Загалом, ефективність, передусім, є правовою категорією. Так, ефективність як економічна категорія відображає перевищення результатів діяльності над витратами. Такі результати діяльності вимірюються певними критеріями оцінювання ефективності. Як правова категорія, оцінка ефективності – адміністративна процедура, або їх сукупність, що включає використання законних критеріїв та методів спрямована на визначення ступеня досягнення підприємцем основних цілей підприємницької діяльності та відповідність такої діяльності чинному законодавству. Тож у правовому вимірі для оцінювання ефективності підприємницької діяльності на практиці також застосовуються певні критерії – форми оцінювання. Дуже обмежена кількість вітчизняних вчених досліджували «форми оцінювання ефективності підприємницької діяльності» як окрему правову категорію. Здебільшого ця проблематика вивчалася у контексті адміністративного контролю та управління. Так, О. О. Юрченко пише, що «форма оцінювання ефективності підприємницької діяльності — це визначений процедурний формат, у якому здійснюється збирання, аналіз та юридичне осмислення інформації про функціонування суб'єкта господарювання з метою контролю його правомірності та

результативності»¹. У свою чергу Т. П. Коваленко зазначає, що «форми оцінювання ефективності підприємництва проявляються як види організаційно-правових дій з боку держави, спрямованих на виявлення результативності суб'єктів господарювання через контроль, інспектування, аналіз і звітність»².

Очевидно, що вчені тлумачать поняття форм оцінювання ефективності підприємницької діяльності з різних ракурсів, так О. О. Юрченко надає цьому терміну ширшого тлумачення, що включає правовий аспект, роблячи акцент на контролі та правомірності процедур. У іншому випадку, авторка зосереджена безпосередньо на процедурах оцінювання, що дає можливість їх класифікувати. Обидва визначення вчених доповнюють одне одного, оскільки перше висвітлює інституційну сторону форм оцінювання ефективності підприємницької діяльності, а друге зосереджує увагу на процедурній складовій оцінювання. Такий аналіз дає можливість запропонувати акторську дефініцію досліджуваного поняття. Пропонуємо під формами оцінювання ефективності підприємницької діяльності розуміти способи організації та реалізації контрольних, аналітичних і моніторингових процедур, спрямованих на встановлення рівня результативності, правомірності та доцільності функціонування у юридичній площині суб'єкта господарювання.

Аналізуючи авторське визначення поняття «форми оцінювання ефективності підприємницької діяльності», можна дійти висновку щодо ознак цієї правової категорії: 1) юридична визначеність способів оцінювання, що вказує на правовий характер форм; 2) аналітичність процедур, що включає в себе зміст дій, які здійснюються з метою оцінювання підприємницької діяльності; 3) результативність та доцільність, що показує комплексність підходів оцінювання; 4) правомірність, що підкреслює важливість відповідності форм оцінювання нормам права.

У науковій літературі форми оцінювання ефективності підприємницької діяльності часто класифікуються вченими за різними критеріями, одним із найважливіших розповсюджених серед яких є за суб'єктом оцінювання. Відповідно до цього критерію, науковці розрізняють внутрішні та зовнішні форми оцінювання ефективності підприємницької діяльності. Якщо внутрішні форми реалізуються виключно в межах підприємства, зокрема, службами внутрішнього аудиту, то зовнішні форми оцінювання здійснюються незалежними сторонніми суб'єктами, наприклад, податковими органами, посадовими особами Державної аудиторської служби, інвесторами, фінансовими установами, органами державної статистики, органами державного нагляду (контролю) тощо. Зовнішнє оцінювання ефективності є важливим інструментом контролю та

¹ Юрченко О. О. Правове регулювання державного фінансового контролю в Україні : монографія. К. : Центр учбової літератури, 2011. С. 67.

² Коваленко Т. П. Адміністративно-правові механізми державного регулювання підприємництва : монографія. Х. : «Право», 2010. С. 112.

регулювання підприємницької діяльності, що також впливає на інвестиційну привабливість суб'єкта господарювання. Як підкреслює С. В. Мочерний, «зовнішній аналіз забезпечує можливість порівняння ефективності різних підприємств за єдиними показниками»¹. У свою чергу І. Л. Пацурківський вказує на те, що зовнішні форми оцінювання ефективності підприємництва часто реалізуються через «адміністративно-правові процедури перевірки, звітності, фінансової звітності та контролю, які мають чітко визначену нормативну регламентацію»². Також Ю. О. Костенко, досліджуючи правові засади аудиторської діяльності, як форми зовнішнього контролю підприємницької діяльності, зазначає про те, що юридична природа аудиту, як форми незалежної зовнішньої оцінки бізнесу, закріплена у положеннях чинного національного законодавства³. Таким чином, окремі дослідники вивчали проблематику зовнішніх форм оцінювання ефективності підприємницької діяльності, фрагментарно висвітлюючи окремі її аспекти. Щодо тлумачення поняття «зовнішні форми оцінювання ефективності підприємницької діяльності», слід згадати, що О. М. Винник визначає зовнішнє оцінювання «як правову форму реалізації державного контролю, що здійснюється в межах адміністративно-правового регулювання економіки». Автор підкреслює, що такі оцінки формуються на основі аналізу звітності, результатів перевірок, експертних висновків тощо⁴. У такому тлумаченні науковець влучно наголошує на тому, що зовнішні форми оцінювання ефективності підприємницької діяльності мають юридичне підґрунтя, що дозволяє розуміти цю правову категорію як інструмент правового впливу, що знаходить своє закріплення у діючих нормативно-правових актах. Крім того, наведене визначення логічно пов'язує результати оцінювання ефективності підприємницької діяльності з прийняттям управлінських органами, що посилює зв'язок між правовим статусом підприємця й ефективністю його діяльності. Утім, вчений пропонує визначення досліджуваного поняття, застосовуючи вузьку спрямованість та зосереджує свою увагу виключно на публічних органах, що здійснюють зовнішнє оцінювання ефективності, не враховуючи при цьому незалежні інституції, які мають приватно-правове походження. Крім того, науковець недостатньо розкриває критерії оцінювання ефективності, як-то: соціальні, фінансові тощо, що також звужує функціональне розуміння поняття «зовнішні форми оцінювання ефективності підприємницької діяльності».

Таким чином, можна дійти висновку, що зовнішнє оцінювання ефективності підприємницької діяльності виступає однією з правових форм

¹ Мочерний С. В., Устенко О. А. Основи економічної теорії : навчальний посібник. Тернопіль : Астон, 2001. С. 112.

² Пацурківський І. Л. Адміністративне право України: навч. посібник. Чернівці : Рута, 2004. С. 289–291.

³ Костенко Ю. О. Правове регулювання аудиторської діяльності в Україні : дис... канд. юрид. Наук : 12.00.07. Х., 2016. 221 с.

⁴ Винник О. М. Публічно-правові засади регулювання економіки : монографія. К. : Алерта, 2014. С. 220–222.

реалізації державного контролю, що здійснюється в межах адміністративно-правового регулювання економіки. Таке оцінювання базується на аналізі публічної звітності, результатів планових і позапланових перевірок, аудиторських висновків та інших експертних оцінок, що мають офіційний характер. Його результати слугують підґрунтям для ухвалення управлінських рішень публічними органами та можуть мати юридичні наслідки для суб'єктів господарювання.

З урахуванням зазначеного, під зовнішніми формами оцінювання ефективності підприємницької діяльності розуміти сукупність процедур, методів і регламентованих дій, що здійснюються публічними органами або незалежними інституціями (включно з аудиторами, громадськими фондами та іншими суб'єктами) поза межами організаційної структури самого суб'єкта господарювання з метою всебічного аналізу результатів його діяльності за соціальними, економічними, правовими та іншими критеріями.

Зовнішні форми оцінювання ефективності підприємницької діяльності характеризуються низкою особливостей, що вирізняють їх серед інших форм оцінювання та аналізу ефективності. Такі особливості зумовлені правовою природою зовнішнього втручання та публічною значущістю оцінки. Таким чином, до основних особливостей зовнішніх форм оцінювання ефективності підприємницької діяльності можна віднести наступне, зокрема: 1) суб'єкт зовнішнього оцінювання є самостійним та незалежним від об'єкта оцінювання. Це є однією з ключових рис саме зовнішніх форм оцінювання ефективності підприємницької діяльності, адже таке оцінювання здійснюється виключно тими суб'єктами, які не належать до внутрішньої структури суб'єкта господарювання. Такими суб'єктами можуть виступати як державні органи (контролюючі, регуляторні тощо), так і недержавні суб'єкти, наприклад, громадські організації. З цього приводу пише І.Л. Пацурківський, що саме такий підхід забезпечує неупередженість, об'єктивність та незалежність процедури оцінювання ефективності підприємницької діяльності¹; 2) правова урегульованість та формалізованість процедур оцінювання ефективності – усі процедури оцінювання мають нормативне закріплення, усі методики, критерії, строки проведення, права та обов'язки усіх учасників процедури визначені у законах та підзаконних нормативно-правових актах, наприклад, податкові перевірки, перевірки Антимонопольного комітету тощо. Щодо цього О.М. Винник зазначає зовнішнє оцінювання є однією з форм публічно-правового регулювання економіки, що реалізується через інструменти контролю, нагляду та аудиту²; 3) множинність критеріїв зовнішнього оцінювання – зовнішнє оцінювання ефективності, на відміну від внутрішніх форм, характеризується ширшим переліком критеріїв оцінювання – туди відносяться не лише фінансові, а й правові, соціальні екологічні критерії.

¹ Пацурківський І. Л. Адміністративне право України: навч. посібник. Чернівці : Рута, 2004. С. 292.

² Винник О. М. Публічно-правові засади регулювання економіки : монографія. К. : Алерта, 2014. С.

Щодо цього І. Г. Шевченко пропонує застосовувати інтегральний підхід до оцінки ефективності, адже саме такий підхід враховує як державні, так і суспільні інтереси¹; 4) можливість превентивного впливу – зовнішнє оцінювання ефективності підприємницької діяльності виконує не лише контрольну, а також превентивну роль. Таким чином, зовнішні форми оцінювання ефективності підприємницької діяльності сприяють забезпеченню транспарентності бізнесу та зменшенню ризиків порушення законодавства; 5) гармонізація з міжнародними стандартами та практиками – така особливість оцінювання ефективності підприємницької діяльності пов'язана із використанням міжнародних стандартів, наприклад, Міжнародних стандартів фінансової звітності (IFRS)², стандартів Міжнародної федерації бухгалтерів (IFAC) тощо. У цьому контексті зовнішнє оцінювання ефективності виступає механізмом інтеграції підприємства у глобальний економічний простір.

Висновки. Провівши дане науково-аналітичне дослідження, можна зазначити, що проблематика зовнішніх форм оцінювання ефективності підприємницької діяльності є мультидисциплінарною. У контексті цього наукового аналізу встановлено, що зовнішні форми оцінювання ефективності є важливою складовою адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності. Адже вони реалізуються через адміністративно-правові процедури, що проводяться публічними органами та незалежними суб'єктами права з метою перевірки, звітності, фінансової звітності та контролю, які чітко регламентовані законодавством. Встановлено, що обов'язковою ознакою зовнішніх форм оцінювання ефективності підприємницької діяльності є те, що оцінювання проводиться поза межами організаційної структури самого суб'єкта господарювання. Визначено, що їх особливості зумовлені поєднанням правового, інституційного та аналітичного компоненту, що дозволяє використовувати їх як інструмент об'єктивного контролю, аналізу, прозорості, а також підвищення довіри до бізнесу як на національному, так і на міжнародному рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Винник О. М. Публічно-правові засади регулювання економіки : монографія. К. : Алерта, 2014. 280 с.
2. Коваленко Т. П. Адміністративно-правові механізми державного регулювання підприємництва : монографія. Х. : «Право», 2010. 472 с.
3. Костенко Ю. О. Правове регулювання аудиторської діяльності в Україні : дис... канд... юрид. наук : 12.00.07. Х., 2016. 221 с.

¹ Шевченко І. Г. Державний контроль за господарською діяльністю : адміністративно-правовий аспект. К. : Національна академія внутрішніх справ, 2010. С. 156.

² Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) : Стандарт, Міжнародний документ Ради з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (IASB) від 01.01.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_010#Text.

4. Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) : Стандарт, Міжнародний документ Ради з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (IASB) від 01.01.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_010#Text.
5. Мочерний С. В., Устенко О. А. Основи економічної теорії : навчальний посібник. Тернопіль : Астон, 2001. 507 с.
6. Пацурківський І. Л. Адміністративне право України: навч. посібник. Чернівці : Рута, 2004. 368 с.
7. Шевченко І. Г. Державний контроль за господарською діяльністю : адміністративно-правовий аспект. К. : Національна академія внутрішніх справ, 2010. 528 с.
8. Юрченко О. О. Правове регулювання державного фінансового контролю в Україні : монографія. К. : Центр учбової літератури, 2011. 239 с.

Стаття надійшла до редакції 23.03.2025

Oleksandr V. VAPLYARUK,

Postgraduate Student

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

CONCEPT AND FEATURES OF EXTERNAL FORMS OF ASSESSMENT OF THE EFFICIENCY OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITIES

The article is devoted to the study of the concept and features of external forms of assessing the effectiveness of entrepreneurial activity. The author's definition of the concept of "forms of assessing the effectiveness of entrepreneurial activity" is given. The main features of the forms of assessing the effectiveness of entrepreneurial activity are highlighted, such as: legal certainty of assessment methods; analytical nature of procedures; effectiveness and expediency; legality. Forms of assessing the effectiveness of entrepreneurial activity are classified by the subject of assessment into internal and external forms of implementation. It is established that external assessment of effectiveness is an important tool for controlling and regulating entrepreneurial activity, which also affects the investment attractiveness of a business entity. The author's definition of the concept of "external forms of assessing the effectiveness of entrepreneurial activity" is proposed. It is argued that external assessment of the effectiveness of entrepreneurial activity is one of the legal forms of state control, which is carried out within the framework of administrative and legal regulation of the economy. It is proved that the results of business efficiency assessment serve as a basis for making management decisions by public bodies and may have legal consequences for business entities. The main features of assessing the effectiveness of entrepreneurial activity are analyzed.

Keywords: *administrative law, business, efficiency, control, assessment, entrepreneurial activity, forms of assessment.*